

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การค้นคว้าแบบอิสระเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าฝ้ายทอมือไทยของ บ้านร่องกองข้าว ตำบลบวกค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์
2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้า
3. ปัญหาในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะผ้าทอของไทย
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

เดิมเมื่อมีการพูดถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนหรือชุมชนมักใช้คำว่าเอกลักษณ์ แต่ปัจจุบันนิยมใช้คำว่าอัตลักษณ์ เนื่องจากความหมายของคำว่าเอกลักษณ์จะสะท้อนในแง่มุมที่มีอยู่หนึ่งเดียว อันเดียว แต่ในความเป็นจริงกลุ่มคน หรือชุมชนมิได้หลายเอกลักษณ์ ดังนั้นปัจจุบันจึงนิยมใช้คำว่าอัตลักษณ์ หรือความเป็นตัวตนมากกว่าเอกลักษณ์

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์” พบว่า ได้มีการกล่าวถึง “อัตลักษณ์” ที่มี ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเดิมนั้นเป็นที่เข้าใจว่า “เอกลักษณ์” และ “Identity” เป็นคำเดียวกันที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่งและเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นที่ทำให้สิ่งนั้น โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากสิ่งอื่นแต่ในทางสังคมศาสตร์ปัจจุบัน

แนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Post modernism) วิเคราะห์ในกระแสที่รื้อถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติที่เป็นแกนของปัจเจกภาพ ความเป็นปัจเจกกลายเป็นเรื่องของความนิยาม

ความหมาย ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท มิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวอีกต่อไป ดังนั้นจึงใช้คำ “อัตลักษณ์” แทนคำว่า “เอกลักษณ์” ในความหมาย Identity ในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้

อีริก อีริกสัน (Erik Erikson) มองว่าการก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดทั้งชีวิต ดังนั้นอัตลักษณ์ของอีริกสัน จึงเน้นบูรณาการและคุณภาพของพลังที่ขัดแย้งกัน อัตลักษณ์จึงเป็นความต่อเนื่องของคุณสมบัติที่เป็นเอกลักษณ์ของคนคนหนึ่ง และอิทธิพลของแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการกระทำระหว่างกัน เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interaction) มีผลต่อแนวคิดว่าด้วยความเป็นอัตลักษณ์ ดังที่ Judith Cherni ได้กล่าวไว้ใน Social – Local Identities ว่านักทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคมได้เชื่อมโยงคำอธิบายของ “อัตลักษณ์” ว่ามีพื้นฐานมาจาก “Self” หรือ “อัตตาทางสังคม” ที่มีความหมาย 2 ส่วนที่สำคัญ กล่าวคือ ประการแรก การเป็น “Member’s identity” ส่วนนี้เป็นสำนึกของการเป็นสมาชิกที่บุคคลนั้นมีตัวตนอยู่ รวมทั้งการเป็นเจ้าของหรือความรู้สึกนึกคิดที่เป็นส่วนของกลุ่ม ประการที่สอง มีความหมายเชิงอุดมการณ์ (Ideology) ที่เป็นโลกทัศน์ (Worldview) ในการมองสิ่งต่างๆของกลุ่มที่มีตำแหน่งในสังคม อย่างไรก็ตาม Chemi ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์” ต่อไปอีกว่าในการอธิบายหรือตีความเรื่อง “อัตลักษณ์ทางสังคม” นั้นควรเน้นในการพิจารณาความสัมพันธ์ของปฏิริยาโต้ตอบ (Reflexive action) การยอมรับของกลุ่มในด้านระบบการแสดงสัญลักษณ์ร่วมกัน การให้ความหมายร่วมกัน รวมทั้งปทัสถานและกฎระเบียบที่ถูกสร้างขึ้นมาร่วมกัน ทั้งนี้พิจารณาความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นการให้คำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในด้านการสร้างตัวตน การสร้างพื้นที่ การต่อสู้ และพลังทางสังคม ตลอดจนการจัดวางจิตสำนึกทางบุคคลและกลุ่มในสังคม (อัจฉรา สโรบล, 2549) ซึ่งในความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอไทย มีสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นอัตตาหรือเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นผ้าทอไทย โดยมียุคสมัยมาจากคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนสมัยก่อน และต้องการเชื่อมโยงกับคนในกลุ่มหรือทางสังคมให้ยอมรับความเป็นอัตตาของผ้าทอไทยผ่านทลวดลายของผ้าทอ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2540: ระบบออนไลน์) กล่าวว่า วัฏจักรอัตลักษณ์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่ง และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ก่อสร้างทางสังคม (Social construct) นอกจากนี้วัฒนธรรมก็ไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งหรือตายตัว หากแต่มีรูปแบบเป็นวงจรที่เรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of culture) ดังนั้นอัตลักษณ์ทั้งหลายจึงมีกระบวนการถูกผลิต (Produced) ให้เกิดขึ้น สามารถถูกบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) อยู่ในวัฒนธรรมเหล่านั้น และทั้งนี้ยังมีการสร้าง

ความหมายต่างๆ (Creating meanings) ผ่านทางระบบต่างๆ ของการสร้างภาพ
ตัวแทน (Symbolic systems of representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่างๆ ทางอัตลักษณ์
อันหลากหลายที่เราเลือกใช้ หรือนำเอามาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา

นัทธนัย ประสานนาม (2545: ระบบออนไลน์) กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์ (Identity) เป็น
ความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรา
กับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก
(Awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือเราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับ
อย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์
เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร และ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่น
คำว่า “อัตลักษณ์” มีความแตกต่างจากคำว่า “บุคลิกภาพ” เนื่องจากบุคคลอาจมีความเหมือนกันได้
ในแง่ของบุคลิกภาพ เช่นการมีนิสัยหรือลักษณะบางอย่างที่อาจจะเหมือนกันได้ แต่การเหมือนกัน
ในด้านอัตลักษณ์ของบุคคลนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความรู้สึกร่วมกันในด้านการตระหนัก
รู้ (Awareness) บางอย่างเกี่ยวกับตัวตนของเรา หมายถึงการยอมรับในความเป็นตัวตน ประกอบ
เข้ากับการแสดงตัวตน (Making oneself) ให้เห็นว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างอย่างไรกับกลุ่มอื่น
หรือบุคคลอื่น

และแนวคิดอัตลักษณ์ ที่กล่าวถึงอัตลักษณ์กับการสร้างตัวตนในบริบทโลกาภิวัตน์
โลกาภิวัตน์ไม่เพียงแต่เป็นบริบทเท่านั้น แต่มันยังเป็นหัวใจหลักของการเกิดการเปลี่ยนแปลง
วัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน การปฏิวัติของระบบการสื่อสาร คมนาคมได้ทำลายความต่างในเรื่องของ
มิติ พื้นที่และมิติเวลา ทำให้การติดต่อสัมพันธ์กันถี่และเข้มข้นขึ้น ทำให้โลกดูหดแคบเข้า ทำให้การ
หยิบยืมผสมผสานทางวัฒนธรรมซับซ้อนและหลากหลาย สิ่งเหล่านี้กระทบต่อจิตสำนึก ทำให้เกิด
การทบทวนค้นหาตำแหน่งของตนเอง ในอีกทางหนึ่งการทบทวนและการสร้างความหมายใหม่ๆ
แก่อัตลักษณ์นำไปสู่การเสนอค่านิยมและแบบแผนชีวิตแบบใหม่ขึ้นมา ทำให้การสร้างภาพลักษณ์
กลายเป็นส่วนสำคัญของระบบบริโภคนิยม และการเปลี่ยนแปลงของจิตสำนึกและประสบการณ์ที่
เกี่ยวข้องกับตนเอง (Sucheep, 2552)

การที่เราเลือกนิยามความหมายของตนเองและแสดงตนเองต่อบุคคลหรือสังคมว่าเราเป็น
ใครนั้น เป็นกระบวนการของการเลือกใช้และแสดงออกซึ่งจะทำให้รู้ว่าเราเหมือนหรือแตกต่างจาก

คนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไร โดยผ่านระบบของการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประกอบกัน ทั้งด้านอารมณ์ความรู้สึกภายในตัวเราและกระบวนการของโลกภายนอกที่เราเกี่ยวพัน เพราะมนุษย์ เลือกลงความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเองทั้งในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์ กับโลกและในส่วนของตัวตนที่มันซ้อนทับกันอยู่ ดังนั้นจึงมีการจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์ เป็น 2 ระดับคือระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal identity) และระดับอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) เช่นการที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งทางสังคมให้กับเรา บทบาท ความเป็นลูก ความเป็นเพื่อน หรือตำแหน่งในที่ทำงาน ระบบคุณค่าที่ติดตัวเรามาตั้งแต่เกิด ทำให้ เราเรียนรู้และเลือกที่จะนิยามตนเองให้เหมาะสมในสังคม และมีการเลื่อนไหลปรับเปลี่ยนไปตาม บริบท เช่นเมื่ออยู่ในครอบครัวก็จะมียุทธศาสตร์เป็นลูก เป็นพี่น้อง บางครั้งบทบาทและตำแหน่งอาจ ซ้อนทับกัน เช่นเราเป็นนักศึกษาในขณะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อนในชั้นเรียน เป็นต้น สัญลักษณ์ ที่เลือกหยิบมาใช้ในการนิยามตนเองทั้งต่อสังคมและต่อตัวเองนั้นเกิดขึ้นได้โดยผ่านระบบการสร้าง ภาพแทนความจริง (Representation) เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่างๆ จะกระทำโดย ผ่านระบบสัญลักษณ์ที่หลากหลายรูปแบบ เช่นบุคคลเลือกแต่งกายเพื่อแสดงความเป็นสมาชิกของสถาบัน หรือแต่ละสถานศึกษามีการเลือกใช้สี สัญลักษณ์หรือเครื่องแบบที่แตกต่างกันออกไป ก็เพื่อแสดง ความเป็นตัวตนให้กับบุคคลรับรู้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่เรามองตัวเองและพยายามเลือกนิยาม ความหมายเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของแต่ละบุคคล กับสิ่งที่คนอื่นมองเห็นในตัวเราว่าอย่างไร นั้นมันอาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป

อัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ที่ระหว่างบุคคลในสังคมและภายในตัวบุคคลเอง ในแต่ละบุคคลอาจมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่ง ที่ ตนยอมรับเพื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของบริบทในช่วงเวลาและพื้นที่ และอัตลักษณ์นี้อาจถูก กำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือถูกกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของบุคคล โดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบของความแตกต่าง ระบบของความ หลากหลาย และการตั้งคำถามว่าอัตลักษณ์ที่จะสร้างขึ้นนั้นมีความเชื่อมโยงกับสังคมอย่างไร

ดังนั้นอัตลักษณ์กับสังคมจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก เนื่องจากการนิยามความเป็นตัวตน ของอัตลักษณ์นั้นต้องมีการอ้างอิงกับสังคม แม้จะเป็นในระดับตัวบุคคลก็ยังคงมีการนิยามตนเอง ว่ามีตำแหน่งแห่งที่ หรือมีบทบาทอย่างไรในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่

ดังเช่นกลุ่มส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอมือไทยของ บ้านร้องกวงข้าว ตำบลบวค้ำ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พยายามที่จะสร้างความเป็นตัวตนของตนเอง โดยผ่านทางผ้าฝ้ายทอมือไทยของทางด้านลวดลายที่มีความหมายและมีผลต่อจิตใจ วิถีชีวิต ผ่านสัญลักษณ์ลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของไทยของ ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพื่อที่บุคคลภายนอกจะรับรู้ถึงความเป็นตัวตนของผ้าฝ้ายทอมือไทยของ

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้า

ภูมิปัญญาการทอผ้า

สุภัทรา โอพาริกเดช (2536:ระบบออนไลน์) ได้กล่าวว่า ผ้าและงานทอผ้า นับเป็นผลงานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้คนในโลกนี้ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พบว่าดินแดนซึ่งเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่นี้ มีการทอผ้าขึ้นใช้มา แล้วไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี โดยหมู่ชนที่อาศัยกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปในเขตแหลมทองนี้ แม้แต่ใหม่ก็พบว่ามี การนำมาทอเป็นผืนผ้าตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงที่พบว่ามี การทอผ้าไหมมาก่อนที่จีนจะนำไปทอเป็นผ้าไหมจนแพร่หลายไปทั่วโลก

การทอผ้าเป็นศิลปะอย่างหนึ่ง ที่คนไทยรุ่นปัจจุบันต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ในสมัยก่อน ผู้หญิงไทยจะทำเครื่องใช้ต่างๆ ในบ้านเอง งานสำคัญอย่างหนึ่งคือการทำเสื้อผ้า ผ้าถุง ผ้าห่ม ใว้ใช้กันในครอบครัว ในพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ก็ต้องใช้ผ้า ผ้าทอจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตคนไทย เช่นเดียวกับงานวิจัยของทศวรรษ ชิมาคำ (2553) เรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเรื่องการทอผ้ายกคำพูน พบว่า มนุษย์สามารถผลิตผ้าชนิดต่างๆ ที่มีคุณภาพและมีสีสันขึ้นอย่างมาก ศิลปะเกี่ยวกับการทอผ้าหรือการผลิตผ้า คงสืบต่อเรื่อยมาจนถึงยุคที่คนไทยรวมตัวกันตั้งเป็นอาณาจักรต่างๆขึ้น ตั้งแต่อาณาจักรล้านนาไทย (พุทธศตวรรษที่ 18-24) อาณาจักรสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 19-24) และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 จนถึงปัจจุบัน) ซึ่งในอาณาจักรล้านนาไทยนั้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แสดงว่ามี การทอผ้าขึ้นใช้ทั่วไป ทั้งที่ทอใช้สอยในครอบครัว และเป็นสินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน

กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าให้เกิดลวดลายต่างๆ เป็นเทคนิคและความสามารถของแต่ละคน หลักใหญ่ของการทอผ้าก็คือ การนำเส้นฝ้ายหรือไหมมาขัดกันให้เป็น

ลาย โดยอิงเส้นกลุ่มหนึ่งเป็นหลัก เรียกว่า เส้นด้ายยืนแล้วใช้อีกเส้นหนึ่ง เรียกว่าเส้นด้ายพุ่ง สอดตามขวางของเส้นยืน เมื่อสานขัดกันก็จะเกิดลวดลายต่างๆ

ผ้าบางชนิด ผู้ทอจะคิดหาวิธีสอดด้ายและสอดสี่สลับกัน บางวิธีก็จะจับผูกและมัดแน่นเป็นช่วงๆหรืออาจจะยกด้ายที่ทอเป็นระยะๆ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม ผู้ทอต้องสามารถจดจำลวดลายที่ตนคิดประดิษฐ์ได้ ถึงแม้แต่ละลวดลายจะมีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่ก็สามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมจะงดงามแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของชาวชนบทเป็นอย่างดีผ้าทอมือจึงมีเทคนิคการทอและความสวยงามเป็นที่สุด ผ้าทอของชาวบ้านมีรูปแบบ ระเบียบลาย ที่บ่งชี้ถึงกลุ่มของคนไทยสายต่างๆ ได้ ผ้าชิ้นที่นุ่ง ก็มีกรทอให้แตกต่างกัน สามารถบอกได้ว่า หญิงคนใดยังเป็น โสดและหญิงคนใดแต่งงานแล้ว ผ้าชิ้นของหญิงมีสามีจะเป็นชิ้นที่นำผ้าสามชิ้นมาต่อกัน แบ่งเป็นส่วนบน ส่วนกลาง และส่วนเชิงแต่ละส่วนจะทอเป็นลวดลายแตกต่างกัน ทั้ง 3 ส่วน ผ้าชิ้นของหญิงสาวจะเป็นผ้าผืนเดียวกันตลอดทั้งผืน อาจใช้วิธีมัดหมี่เป็นดอกเป็นลวดลายอย่างเดียวสวยงามมาชายผ้าชิ้น แทบทุกผืนจะมีวิธีทำลวดลายแปลกๆ เช่น อาจจะทำไหม สลับกับฝ้ายในรูปแบบของการทอผสมปักกลายๆ แต่แทนที่จะใช้เข็มปัก เขาจะใช้ขนเม่นทำลวดลาย วิธีนี้เรียกว่า จก แต่ละบ้านจะมีลวดลายของตน ผ้าตีนจกที่นิยมกันมากคือ ผ้าตีนจกของหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย เป็นศิลปะพื้นบ้านลวดลายสวย สีสัน งานประณีตนอกจากผ้ามัดหมี่ ผ้าจกแล้ว ยังมีผ้าแพรวาซึ่งใช้เป็นผ้าคลุมไหล่ หรือห่มเฉียงไหล่ผ้าลิดซึ่งมีลวดลายเดียวกันตลอด นิยมใช้ทำหมอน ผ้าปูโต๊ะ ผ้าคลุมเตียง ผ้ายกดอก เป็นศิลปะการทออีกแบบหนึ่งคล้ายกับผ้าลิดแต่จะทอด้วยไหมทั้งผืน และยกคืนเงินหรือคืนทอง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีชื่อเสียงในการทอผ้ายก เรียกว่า ผ้ายกเมืองนครผ้าพื้นและผ้าอื่นๆ ส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ทอใช้กันทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เป็นสันขาดตาตารางหรือเป็นลายเส้นธรรมดา (หมวดภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้า, 2555: ระบบออนไลน์)

วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า

วัตถุดิบ ที่นิยมนำมาใช้ทอผ้า ได้แก่ ไหม ฝ้าย และขนสัตว์นั้น นักวิชาการเชื่อกันว่ามีกำเนิดจากดินแดนอื่นนอกประเทศไทย ไหมนั้นเชื่อว่ามีต้นกำเนิดมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนแล้วนำไปเผยแพร่ในญี่ปุ่น อินเดีย รวมทั้งดินแดนต่างๆ ในเอเชีย และยุโรป ส่วนฝ้ายเชื่อกันว่าอาจมาจากอาหรับและเผยแพร่เข้ามาใช้กัน อย่างกว้างขวางในอินเดียก่อน จึงเข้ามาในแถบประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงภายหลัง จนกลายเป็นพืชพื้นเมืองในแถบนี้ไป สำหรับขนสัตว์เป็นวัสดุที่เหมาะสมกับอากาศหนาว เชื่อกันว่านำมาใช้ทำผ้าในยุโรปตอนเหนือก่อน แล้วจึงแพร่หลายไปสู่ดินแดนอื่นๆ (วัตถุดิบที่ใช้ในการทอผ้า, 2555: ระบบออนไลน์)

การทอผ้าแบบพื้นบ้าน พื้นเมืองในภูมิภาคต่างๆ

ในปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองหลายแห่งยังทอวดลายสัญลักษณ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะในชุมชนที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์ บางกลุ่มที่กระจายตัวกันอยู่ในภาคต่างๆของประเทศไทย ศิลปะการทอผ้าของกลุ่มชนเหล่านี้จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงทุกวันนี้ หากจะแบ่งผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชนเหล่านี้ตามภาคต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ก็อาจจะแบ่งคร่าวๆ ได้ดังนี้ (ศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบัน, 2554: ระบบออนไลน์)

1. การทอผ้าในภาคเหนือแถบล้านนาไทย
2. การทอผ้าในภาคกลาง ในภาคกลางตอนบน
3. การทอผ้าในภาคอีสาน
4. การทอผ้าในภาคใต้

ลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไทย

ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยที่ทอกันตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยลวดลายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งผู้ใช้ผ้าในยุคปัจจุบันอาจไม่เข้าใจความหมายและมองไม่เห็นคุณค่า ลวดลายและสัญลักษณ์เหล่านี้ บางลายก็มีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วคน บางชื่อก็เป็นภาษาท้องถิ่น ไม่เป็นที่เข้าใจของคนไทยในภาคอื่น ๆ เช่น ลายเอี้ย ลายบักจัน ฯลฯ บางชื่อก็เรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติ เช่น ลายแมงมุม ลายปลาหมึก ซึ่งแม้แต่ผู้ทอก็อธิบายไม่ได้ ว่าทำไมจึงเรียกชื่อนั้น บางลวดลายก็มีผู้ตั้งชื่อให้ใหม่ เช่นลาย "ขอพระเทพ" เป็นต้น สัญลักษณ์และลวดลายบางอย่างก็เชื่อมโยงกับคติและความเชื่อของคนไทยพื้นบ้านที่นับถือสืบต่อกันมาหลาย ๆ ชั่วอายุคน และยังสามารถเชื่อมโยงกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่น ๆ เช่น บนจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีกล่าวถึงในตำนานพื้นบ้าน และในวรรณคดี เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับบทความวิจัยของปาริชาติ ศรีสนาม (2551) ได้ศึกษาเรื่องศึกษาอิทธิพลที่มีผลต่อการออกแบบลายผ้าไหมมัดหมี่: กรณีศึกษาหมู่บ้านแสนสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ตั้งแต่อดีต การทอผ้าที่มีที่มาของลวดลายตั้งแต่การนำคติธรรมความเชื่อ งานศิลปะ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อม ลวดลายจากประสบการณ์ จนมีการพัฒนาเป็นรูปแบบของลวดลายมาจนถึงปัจจุบัน

บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากลและปรากฏอยู่ในศิลปะของหลายชาติ เช่น ลายขอหรือลายกันหอย เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นลายเก่าแก่แต่โบราณของหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก หากเรารู้จักสังเกตและศึกษาเปรียบเทียบแล้วก็จะเข้าใจลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าพื้นเมือง

ของไทยได้มากขึ้น และมองเห็นคุณค่าได้ลึกซึ้งขึ้น ลวดลายต้นแบบ สามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (ลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไหมไทย, 2555: ระบบออนไลน์)

1. ลายเส้นตรง หรือเส้นขาด
2. ลายพื้นปลา
3. ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือลายกากบาท
4. ลายขดเป็นวงเหมือนกันหอย หรือตะขอ

ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้าน

ลวดลายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอไทยนั้นเชื่อกันว่ามีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เราอาจศึกษาเปรียบเทียบลวดลายสัญลักษณ์เหล่านี้กับสัญลักษณ์อย่างเดียวกันที่ปรากฏอยู่ในศิลปะประเภทอื่น ๆ เช่น ในจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และแม้แต่ในตำนานพื้นบ้านที่เล่าขานสืบทอดกันมา หรือในวรรณกรรมต่าง ๆ ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้านไทยอย่างเห็นได้ชัด มีดังนี้ (ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความเชื่อพื้นบ้าน, 2555: ระบบออนไลน์)

1. สัญลักษณ์งูหรือนาค งูหรือนาคปรากฏอยู่ในลายผ้าพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่างๆ เกือบทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะในล้านนาและในอีสาน นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยในปัจจุบัน เช่น ในสิบสองปันนา ในลาว อีกด้วย ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คนไทยและคนลาวต่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา เรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จนกระทั่ง ทุกวันนี้ผู้คนในแถบนั้นก็ยังเชื่อว่าเวลามีงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้เห็นลูกไฟขึ้นจากลำน้ำในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี

2. สัญลักษณ์นกกหรือห่านหรือหงส์ นกหรือหงส์เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอพื้นบ้านในภาคเหนือของไทยเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็มีปรากฏมากในผ้าทอมือของลาวสิบสองปันนาและในหมู่พวกคนไทยในเวียดนามในสถาปัตยกรรมล้านนาและล้านช้างจะพบนกกหรือหงส์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประดับอยู่บนหลังคาโบสถ์ คู่กับสัญลักษณ์นาค หรือบางแห่งก็มีแต่หงส์ประดับอยู่ตามจุดต่าง ๆ ในวัดในสิบสองปันนา สัญลักษณ์นกกหรือหงส์หรือนกยูง จะปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และบนผืนผ้า นกยูงเป็นสัญลักษณ์

ที่รัฐบาลจีนปัจจุบัน ได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของยูนาน และได้มีการประดิษฐ์นาฏลีลาสมัยใหม่ ซึ่งใช้แสดงเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เรียกว่า ระเบ่านกยุง

เทคนิคการทอผ้า

1. การทอลายจิด คือการคัดเก็บยกเส้นด้ายยืนพิเศษ ให้เกิดเป็นลวดลาย แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตลอดแนวของความกว้างของหน้าผ้า ทำให้เกิดลายจิดในแต่ละแถวเป็นลายจิดสีเดียวกัน
2. การยก เป็นเทคนิคการทอยกลายให้เห็นเด่นชัด มีลักษณะคล้ายกับการทอลายจิด แต่ใช้เส้นพุ่งพิเศษ เช่น ไหม ดิ้นเงิน ดิ้นทอง มีชายมีเชิง ซึ่งขั้นตอนยุ่งยากกว่าผ้าทอลายจิดมาก
3. การจก เป็นเทคนิคการทอลวดลายบนพื้นผ้า ด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ขณะที่ทอเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้ากระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมือ ยกหรือจกด้วยเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษต่อไปตามจังหวะของลวดลาย สามารถสลับลีได้หลากหลายสี
4. การทอลายน้ำไหล เป็นเทคนิคการทอแบบลายขัดธรรมดา แต่ใช้ด้ายหลากสีพุ่งเกาะเกี่ยวกันเป็นช่วง ๆ ให้เกิดจังหวะของลายน้ำไหล เป็นลักษณะเฉพาะของชาวเมืองน่าน เรียกกรรมวิธีการทอนี้ว่า "ล้วง" แต่ชาวไทลื้อ อำเภอเชียงของ และเชียงคำ จังหวัดเชียงราย เรียกว่า "เกาะ" เทคนิคนี้อาจดัดแปลงพัฒนาเป็นลายอื่น ๆ เรียกว่าลายผักแว่น ลายจรวด ฯลฯ เป็นต้น
5. การยกมุก เป็นเทคนิคการทอ โดยใช้เส้นด้ายยืนพิเศษเพิ่มบนที่ทอผ้าลายยกบนผ้าเกิดจากการใช้ตะกอลอยยกเส้นด้ายยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคนี้คล้ายกันมากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิค จิด จก แต่จะแยกไม่ได้เลยสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจเรื่องเทคนิคการทอผ้าที่ลึกซึ้ง ชาวไทยวนที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และที่ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ใช้เทคนิคนี้ในการทอส่วนที่เป็นตัวขึ้น บางครั้งอาจจะนำเชิงขึ้นมาต่อเป็นตีนจกเรียกว่า ขึ้นมุก
6. การมัดหมี่ เป็นเทคนิคการมัดเส้นด้ายพุ่งหรือเส้นด้ายยืน ให้เป็นลวดลายด้วยเชือกกล้วยหรือเชือกฟางก่อนนำไปย้อมสี แล้วรอด้ายให้เรียงตามลวดลาย ร้อยใส่เชือกแล้วนำมาทอ จะได้ลายมัดหมี่ที่เป็นทางกว้างของผ้า เรียกว่า มัดหมี่ เส้นด้ายพุ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมในบ้านเรา มีการ

ทำผ้ามัดหมี่เส้นด้ายยืนบ้างในบางจังหวัดเช่นจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี เพชรบุรี ส่วนใหญ่เป็นผ้าชาวเขา บางผืนใช้การทอสลักับลายจิด ซึ่งช่วยเพิ่มความวิจิตรงดงามให้แก่ผืนผ้า (วิธีการทอผ้า, 2551: ระบบออนไลน์)

ปัญหาในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะผ้าทอของไทย

กาญจนา รัตนธรรมเมธิ (2538: 1-18) ได้เสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสาเหตุที่ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไป มีการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ การเปลี่ยนแปลงเป็นระบบอุตสาหกรรม เกิดโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ๆขึ้น เกษตรกรได้พากันอพยพเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ การเปลี่ยนแปลงขยายชนบทเป็นเมือง ทำให้คนในสังคมต้องการเปลี่ยนค่านิยม หรือยกฐานะของตนเองขึ้น

ศรีนวล แก้วหลวง (2538: 14) กล่าวว่า ส่งผลกระทบต่อ กระเทือนถึงแรงงานในทุกๆด้าน โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม และหัตถกรรม แรงงานคนหนุ่มสาว นิยมไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมมากกว่าการทอผ้า

ทองสุข วันแสน (2537: 301) ได้ทำการวิจัยเรื่องการทอผ้าไหมมัดหมี่ สรุปได้ว่า ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ทักษะ และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการประกอบอาชีพการทอผ้าไหมมัดหมี่ เนื่องจาก การทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและอยู่ในวงจำกัดเฉพาะบุตรหลาน หรือผู้ที่สนใจจริงๆเท่านั้น การทอผ้าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อน ต้องอาศัยความประณีต บรรจง และใช้เวลามากก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายและไม่เป็นที่สนใจ ประชาชนจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นมากกว่า นอกจากนี้ยังมีปัญหาความยากจน ไม่มีเงินทุนในการผลิตหรือการทอผ้า ประกอบกับราคาเส้นไหมแพง และนอกจากนี้ปัญหาอุปสรรคด้านทัศนคติต่อการประกอบอาชีพการทอผ้านั้น ผู้ทอส่วนใหญ่ยังมีความรู้สึว่าการทอผ้าเป็นอาชีพหรืองานที่น่าเบื่อ ทำยาก ไม่คุ้มค่าและไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ทำให้ผู้ทอผ้านับวันจะน้อยลง ไปเลือกอาชีพใหม่ ซึ่งในการตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพของคนเรานั้น ครอบครัวมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม ครอบครัวจะมีบทบาทในการถ่ายทอดการประกอบอาชีพให้แก่สมาชิกในครอบครัวไปพร้อมๆกับ

การดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบการเรียนรู้และการอบรมจาก
ภายนอกชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ศุภฤกษ์ กุลสุ (2550) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของลวดลายผ้าทอไทแดง บ้าน
หนองบัวทอง แขวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา
การเปลี่ยนแปลงของลวดลายผ้าทอไทแดง และความเชื่อที่สัมพันธ์กับลวดลายในอดีต ตั้งแต่ปี พ.ศ.
2553 ถึงปัจจุบัน และเพื่อศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่มีผลต่อการ
เปลี่ยนแปลงของลวดลายผ้าทอไทแดง มีประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ คนในหมู่บ้าน แขวง
เวียงจันทน์ สปป.ลาว พนักงานทอผ้าร้านแพงไหมแกลอรี่ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบ
บันทึกข้อมูล พบว่า ผ้าทอของบ้านหนองบัวทองในปัจจุบันมีความแตกต่างกับผ้าทอไทแดงในอดีต
อย่างเห็นได้ชัด โดยผ้าทอของบ้านหนองบัวทองในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ 1 กลุ่ม
ชาวบ้าน 2 กลุ่มแพงไหมแกลอรี่ ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้อยู่ในสังคมเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน แต่ปัจจัย
ที่ทำให้สินค้าผ้าทอของสองกลุ่มนี้มีลักษณะแตกต่างกันคือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากการผลิต
ผ้าทอของทั้งสองกลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อขายให้กับกลุ่มตลาดที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ปัจจัยด้าน
เศรษฐกิจนั้นมีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบและลวดลายของผ้ามากที่สุด เมื่อเทียบกับปัจจัยต่างๆ
และยังคงเป็นตัวกำหนดทิศทางการผลิตสินค้าต่อไปในอนาคต

ทิพย์วิมล อุ่นป้อม (2550) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มผลิตภัณฑ์
ผ้าทอบางกลุ่มภายใต้โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ในจังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ
ศึกษาโครงสร้างการจัดองค์กร การผลิต การตลาด และการเงินของกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอของกลุ่มภายใต้
โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิต
ผลิตภัณฑ์ผ้าทอของกลุ่มภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในจังหวัดเชียงใหม่ และเพื่อ
ศึกษาถึงผลจากการเข้าร่วมโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผู้ผลิตผ้าทอของกลุ่มใน
จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านสันกำแพง อำเภอ
สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มทอผ้าแม่บ้านกองหิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เครื่องมือที่

ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ พบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านสันกำแพงปลาเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในระดับดีนั้น มีปัจจัยทางด้านการจัดองค์การการผลิตการตลาดและการเงินเข้มแข็งในทุกด้าน ส่วนกลุ่มทอผ้าแม่บ้านกองหินเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในระดับต่ำนั้น มีปัจจัยทางด้านการจัดองค์การการผลิตการตลาดและการเงินอ่อนแอในทุกด้าน โดยปัจจัยทางด้านการจัดองค์การ ทั้งสองกลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานกลุ่มเหมือนกัน แต่กลุ่มที่มีศักยภาพในระดับดีจะมีการปฏิบัติหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของตนอย่างจริงจัง พร้อมทั้งมีการประสานงานกันภายในกลุ่มเป็นอย่างดีนอกจากนั้นยังมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามารถในการบริหารงาน สร้างฐานการตลาดที่แน่นอนให้กับกลุ่ม อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐในด้านเงินทุนและความรู้จนกระทั่งกลุ่มสามารถยืนหยัดได้ด้วยตนเอง ส่วนกลุ่มที่มีศักยภาพในระดับต่ำนั้น แม้จะมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนแล้ว แต่ไม่ได้มีการปฏิบัติหน้าที่กันอย่างจริงจัง เนื่องจากกลุ่มฯ ได้เปลี่ยนบทบาทจากการผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นการรับจ้างทอผ้าเพียงอย่างเดียว ทำให้ขาดขวัญและกำลังใจในการทำงาน แม้ว่ากลุ่มจะได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐทั้งในด้านเงินทุนและความรู้ก็ตาม ผู้นำกลุ่มไม่สามารถเป็นศูนย์กลางในการประสานงานกลุ่มได้เท่าที่ควร ส่วนระเบียบข้อบังคับของทั้งสองกลุ่มนั้นเกิดจากข้อตกลงของสมาชิกเอง ปัจจัยด้านการผลิต ทั้งสองกลุ่มมีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าเหมือนกัน แต่กลุ่มที่มีศักยภาพในระดับดีนั้น มีผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าทอลายดั้งเดิมและลายประยุกต์ต่างๆ จากการสร้างสรรค์ของสมาชิกกลุ่มในการพัฒนาลวดลายและรูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอยู่เสมอ มีปริมาณการผลิตสม่ำเสมอตลอดปีมีการแบ่งหน้าที่ในการผลิตอย่างชัดเจน ส่วนกลุ่มที่มีศักยภาพในระดับต่ำนั้น มีลักษณะการผลิตตามความต้องการของลูกค้าเท่านั้น การบริหารการผลิตไม่มีความซ้ำซ้อนมากนัก ปริมาณการผลิตขึ้นกับผู้ว่าจ้าง โดยกลุ่มไม่ต้องรับผิดชอบในการจัดซื้อวัตถุดิบ สำหรับปัจจัยด้านการตลาด ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันที่ฐานการตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ส่งผลให้กลุ่มที่มีศักยภาพในระดับดีไม่มีปัญหาด้านการเงิน เนื่องจากมีเงินทุนหมุนเวียนจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อยู่ตลอด แต่กลุ่มที่มีศักยภาพในระดับต่ำไม่มีฐานการตลาดรองรับ ทำให้ไม่มีเงินทุนหมุนเวียนในการผลิตจนกระทั่งต้องล้มเลิกการผลิตเพื่อจำหน่ายไปเป็นการรับจ้างทอผ้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นการจำกัดการพัฒนาในกลุ่มในทุกๆรูปแบบ ข้อเสนอแนะในการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตให้มีศักยภาพต่อไป คือการพัฒนาด้านการจัดองค์การ โดยการกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มทุกคนมีความรู้สึกรับผิดชอบ

ร่วมกัน ผูกพันกับกลุ่มของตนอย่างแท้จริง การพัฒนาด้านการผลิต แม้ว่าการผลิตผ้าทอส่วนใหญ่ ผู้ผลิตมีความชำนาญจากการสืบสานความรู้จากภูมิปัญญามาแต่ครั้งบรรพบุรุษแล้วแต่ควรมีการ ประยุกต์ภูมิปัญญาเข้ากับความร่วมมือเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ การพัฒนาด้านการตลาดคว ด้รับการส่งเสริมของภาครัฐในการเปิดช่องทางการตลาด การพัฒนาด้านการเงิน ควรมีการจัดทำ บัญชีกลุ่มอย่างเป็นทางการ เพื่อให้สามารถนำข้อมูลทางการเงินที่ได้ มากำหนดราคาผลิตภัณฑ์ได้ อย่างแท้จริง

การอนุรักษ์ความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอและการพัฒนาผ้าทอ

อัจฉรา สโรบล (2549) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนา ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการวิเคราะห์บริบททาง เศรษฐกิจ-สังคม ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนคอยเต่า รวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยสำคัญของการพัฒนา ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาลักษณะ และฟื้นฟู ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ วัฒนธรรมการสืบทอด และลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า รวมทั้งการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า และเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมใน การสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนและความสามารถในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนอัน เป็นผลมาจากการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอเพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานอาชีพของชาวบ้านใน ชุมชนคอยเต่า มีกลุ่มศึกษาที่ใช้ในการศึกษา คือ หมู่บ้านคอยเต่า หมู่บ้านสันป่าคำ และหมู่บ้านคอย เต่าได้ พบว่า ในอดีตชุมชนคอยเต่ามีวัฒนธรรมการใช้ผ้าเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน เป็น ภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์แต่เนื่องจากการพัฒนา ประเทศตามแนวคิดความทันสมัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง โครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลกลางและท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมการใช้ ผ้าและการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่าทำให้เอกลักษณ์ดังกล่าวสูญหายไป ดังนั้นชาวบ้านชุมชนคอยเต่าจึงร่วมกันทำการฟื้นฟูเอกลักษณ์ผ้าทอลวดลายดั้งเดิมขึ้นมาโดย กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นการก่อตัวขึ้นในเชิงปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคล ที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในการให้ความหมาย คุณค่าความเชื่อสืบต่อกันมา และชุมชนคอยเต่าได้พยายาม สร้างความเป็นอัตลักษณ์โดยรวมกันคัดเลือกผ้าลายไกล ผ้าถุงลายซิ่นแซง เป็นลวดลายเอกลักษณ์ ของกลุ่มทอผ้าคอยเต่า ส่วนด้านลิขสิทธิ์เอกลักษณ์คือการข้อมด้วยสิทธิจากธรรมชาติ โดยใช้สารยี่ดี่

จากธรรมชาติเช่นกัน และแปรรูปผ้าทอลวดลายดั้งเดิมเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆเพื่อเหมาะในการนำไปใช้ตามประโยชน์ในสอย จัดแสดงสินค้า สร้างเครือข่ายการตลาด และถ่ายทอดภูมิปัญญา ลึ่งทอแก่เยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป และพบว่าเงื่อนไขปัจจัยของการพัฒนาภูมิปัญญา ลึ่งทอ ได้แก่ ความต้องการมีรายได้ การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคม การสื่อสาร การถ่ายทอด ภูมิปัญญา ทอผ้าและระบบการศึกษา สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญา ลึ่งทอ คือ 1) กระบวนการวางแผนปฏิบัติการมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค AIC 2) กระบวนการปฏิบัติการ ทอ ลวดลายดั้งเดิมตัวอย่างทั้ง 7 ลาย 3) กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องของลวดลายดั้งเดิมครั้งที่ 1 4) กระบวนการแก้ปัญหาเรื่องอุปกรณ์และการย้อมสีธรรมชาติ 5) กระบวนการปฏิบัติการทอ ลวดลายดั้งเดิมและการเรียนรู้เรื่องลวดลายระหว่างสมาชิก 6) กระบวนการตรวจสอบความถูกต้อง ของลวดลายดั้งเดิมครั้งที่สอง 7) กระบวนการปฏิบัติการทอเพื่อฝึกความชำนาญในการทอ ลวดลาย ดั้งเดิม 8) กระบวนการวิจัยปฏิบัติการเพื่อริเริ่มก่อตั้งกลุ่มผ้าบ้านคอยเต่า

กาญจนา พงษ์ ข้างจะงาม (2552) ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอนุรักษ์วิธีการทอผ้า ตีนจกแบบดั้งเดิมของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีกลุ่ม ศึกษาที่ใช้ในการศึกษาคือ ผู้ที่มีความรู้ในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าตีนจก คือ ผู้นำชุมชน ผู้สนับสนุนภาครัฐ ผู้มีความเชี่ยวชาญเรื่องผ้าทอตีนจก ผู้ประกอบอาชีพการทอผ้าตีนจกบ้าน หาดเสี้ยว และผู้ประกอบการร้านค้าจำหน่ายผ้าทอตีนจกบ้านหาดเสี้ยว เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง พบว่า กระบวนการผลิตผ้าทอตีนจกที่ควรแก่การอนุรักษ์มี 3 ขั้นตอนคือ การเตรียมฝ้าย การเตรียมหมัก และการทอเป็นผืนผ้า ส่วนการอนุรักษ์และการเก็บรักษา เครื่องมือ อุปกรณ์ของผ้าตีนจกนั้นถือได้ว่าชาวพวน บ้านหาดเสี้ยวได้ใช้ภูมิปัญญาในการเก็บรักษา ไว้เป็นอย่างดี และแนวทางการอนุรักษ์ผ้าทอตีนจกของชาวพวน ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัยมี 4 แนวทาง ได้แก่ การป้องกันดูแลรักษาผ้าทอตีนจกโดยการทำความสะอาดก่อน เก็บรักษาอย่างดีในตู้เสื้อผ้า การปฏิบัติการอนุรักษ์โดยการผลิตผ้าทอตีนจกให้คงรูปแบบทั้งลวดลาย และสีสันทน การสงวนรักษาโดยการเก็บผ้าทอตีนจกให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมชุมชนบ้าน

หาดเสี้ยว โดยการถ่ายทอดความรู้เรื่องกระบวนการทอผ้าตีนจก ให้เยาวชนและการรณรงค์ให้คนในชุมชนหันมาสนใจในเรื่องการทอผ้าตีนจกมากขึ้น

บัญชา อุดโพธิ์ (2551) ได้ศึกษาเรื่องพัฒนาผ้าทอตีนจก ลายน้ำถ้วม: กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าตีนจกวัดบ้านไร่ อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของการพัฒนาการผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม ในวิถีชีวิตปัจจุบัน และเพื่อศึกษาหาแนวทางการพัฒนาผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าตีนจก วัดบ้านไร่ อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ศึกษาคือ สมาชิกกลุ่มทอผ้าตีนจกวัดบ้านไร่ อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาส ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและผู้บริโภคในชุมชนและนอกชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบบันทึกและแบบสัมภาษณ์ พบว่า ข้อมูลพื้นฐานของการพัฒนาผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม จากอดีตถึงปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ช่วงระยะเวลาคือ ช่วงระยะเวลาที่ 1 ลายน้ำถ้วมยังปรากฏบนผ้าทอตีนจก ซึ่งเป็นช่วงที่ความเจริญรุ่งเรืองของถิ่นที่อยู่มีประชากรอาศัย แถบสองฝั่งแม่น้ำปิงเป็นปกติ ช่วงระยะเวลาที่ 2 เป็นช่วงที่มีการปิดกั้นลำน้ำปิงเพื่อสร้างเขื่อนภูมิพล เกิดน้ำท่วม ประชากรอพยพหนีน้ำ ชื้อผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม จึงได้ตามการเกิดน้ำท่วม ช่วงระยะเวลาที่ 3 เป็นช่วงที่ลวดลายผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วมได้ถูกใช้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ แนวทางการพัฒนาผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม ควรพัฒนาผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม ใน 4 ด้านดังนี้ ด้านคุณภาพการทอ ลวดลายการใช้สี ด้านการรักษาเอกลักษณ์ลวดลายผ้าทอตีนจกลายน้ำถ้วม ด้านการประชาสัมพันธ์และด้านการสืบทอดการทอผ้าตีนจกลายน้ำถ้วมให้แก่เยาวชนรุ่นต่อไป

จากการศึกษาของสม โสภณ เณระการ (2552) พบว่า ชุมชนที่มีการรวมกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมของเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางทั้งหมด ความเป็นมาของกลุ่มมีประวัติความเป็นมา และมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอผ้าไหมสู่รุ่นลูกหลานทั้งสิ้น และมีแนวทางการเรียนรู้สู่ความเป็นเลิศของการพัฒนาอาชีพทอผ้าไหม โดยเริ่มต้นจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมสู่รุ่นลูกหลานในระดับครัวเรือน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มอาชีพ โดยอาศัยแรงจูงใจ โดยเฉพาะจากนโยบาย การจัดระบบและกลไกช่วยเหลือประชาชนของรัฐบาล ทำให้เกิดกระบวนการในการเรียนรู้และการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งขึ้นเป็นลำดับ โดยการเรียนรู้นั้นมีรูปแบบดำเนินการในระดับครัวเรือน ระดับกลุ่มอาชีพ และระดับโรงเรียน มีภูมิปัญญาชาวบ้านด้าน

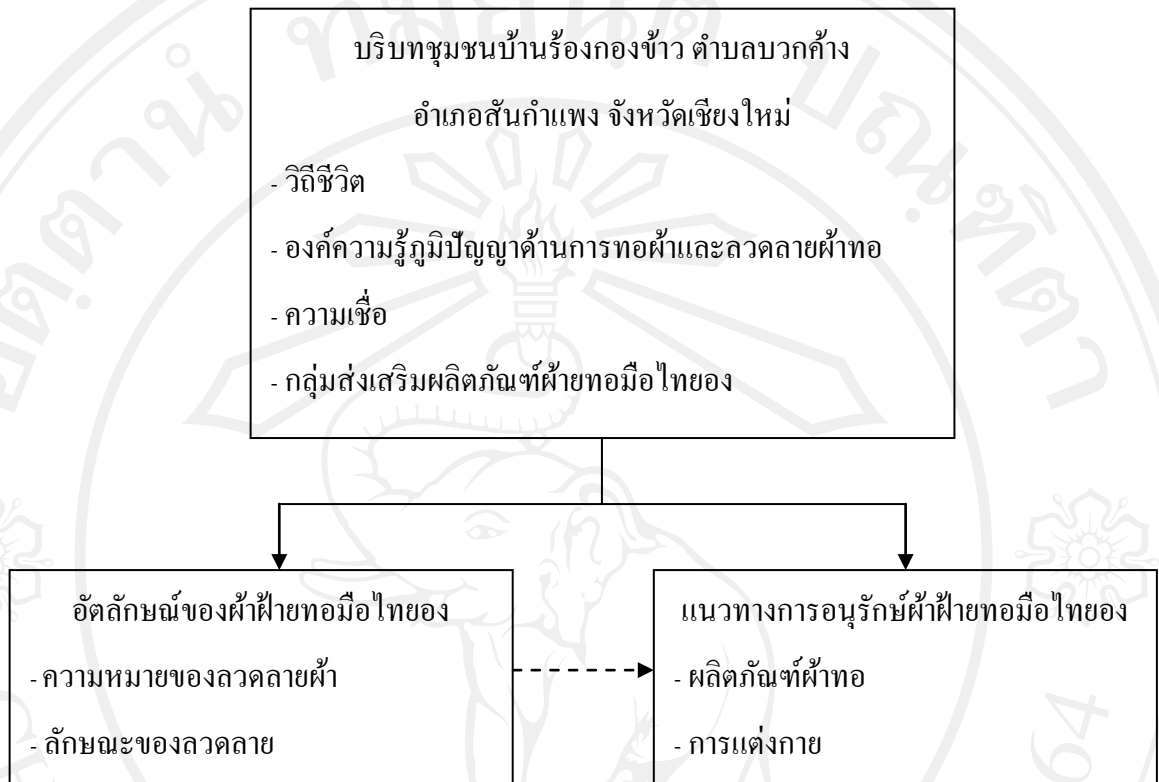
การทอผ้าไหมเป็นกำลังหลักในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ โดยใช้วิธีการสอนภาคทฤษฎี ด้วยการบอก อธิบายให้ท่องจำ ให้ดูตัวอย่างของจริง และเรียนรู้ภาคปฏิบัติด้วยการปฏิบัติจริงที่กลุ่มอาชีพในชุมชน ในลักษณะของ On the Job Training

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมในด้านแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังต่อไปนี้

ชุมชนบ้านร่องก่องข้าว ตำบลบวกล้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่เป็นชุมชนที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยของที่ย้ายมาจากสิบสองพันนา ในมณฑลยูนนานของจีน และได้ นำเอาวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวองมาด้วย การทอผ้าเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของชาวองที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวองจะทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อเป็นสิ่งที่ แลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอไทยของ อาทิเช่น ลายช้าง ลายนกยูง ลาย พญานาค เป็นต้น แต่ปัจจุบันการทอผ้าฝ้ายทอมือ ไทยอง เริ่มสูญหายไป เนื่องจากเยาวชนคนรุ่นใหม่ ไม่สนใจและคนรุ่นเก่าเริ่มลดน้อยลง เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้คนต่างละทิ้งถิ่นฐาน มุ่งหา งานทำต่างถิ่น ตามโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ขาดการสืบทอด ซึ่งอาจส่งผลให้ผ้าฝ้ายทอมือ ไทยองสูญหายไปในอนาคต ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาการทอผ้า เชื่อมโยงกับบริบทของชุมชน เพื่ออธิบายความเป็นตัวตนของชุมชนด้านองค์ความรู้ ลวดลาย ความหมายที่เชื่อมโยงความสำคัญกับวิถีชีวิต สังคม และมีการผลิตผลิตภัณฑ์ เพื่อให้บุคคลด้าน นอกได้รับรู้ถึงความเป็นกลุ่มทอผ้าฝ้ายทอมือ ไทยอง และศึกษาหาแนวทางการอนุรักษ์ความเป็น อัตลักษณ์ผ้าฝ้ายทอมือ ไทยองว่ามีแนวทางใดบ้าง สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพ

ที่ 1



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย